

informátorů, prostoru vyhrazeném místními muži ryze činnosti žen, snaže se právě zapsaný recept ve svém terénním deníku přetavit do podoby pokrmu). Ghosh je rovněž nucen projít typickou situací nepochopení jeho zájmu o kulturu aktérů. Příkladem je Ghoshova zkušenost s úředníkem, ke kterému je předvolán, aby vysvětlil „nevysvětlitelné“ – proč navštívil hrob jednoho židovského světce. V této situaci, kdy románová postava vypravěče (sociokulturní antropolog A. Ghosh) není žid, ani se nepokládal za příslušníka jiného náboženského směru, není možné podat uspokojivou odpověď odpověď, která by aktérům umožnila pochopit význam výzkumníkovy snažení. Jeho počínání prostě úředníkovi nedávalo smysl. Neporozumění naší pozici v terénu z pohledu aktérů je totožným „druhem“ neporozumění, jako v případě etnografova tápání během snahy porozumět jednání, jehož byl v rámci zúčastněného pozorování svědkem.

Můžeme si také všimnout některých důležitých aspektů praxe etnografického výzkumu, jako je jeho návratnost (šok z proměn vesnice během Ghoshova návratu po sedmi letech), jež je pro postihnutí proměn sledovaného problému zcela nezbytná. Jen tak lze postihnout proměny sledované skupiny osob v čase. Stopování kupce Ben Jica a Bommy, jež jej zavede do knihoven a archivů několika kontinentů, je pak zase ukázkou *multi-sited ethnography*.

Ghoshovu *starobylostí zemi* je nutné číst v kontextu vývoje sociální/kulturní antropologie, zejména debat z 80. let, které problematizovaly texty (etnografie) jako re/prezentace terénních výzkumů – kdo by dnes neznal narativistickou kritiku Haydena Whita a „nových antropologů“ Jamese Clifforda, Talala Asada a dalších. V této návaznosti je text Ghoshe dalším krokem k *žánrové propustnosti* prezentace etnografických pozorování a s ním spojené specifické formy imaginace.

Michal Pavlásek

Peter L. Berger: *Dobrodružství náhodného sociologa: Jak vysvětlit svět, a přitom nenudit*

Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2012, 265 s.

Humor, sebeironie, skromnost – těmito slovy by se dalo charakterizovat autobiografické ohlédnutí za životem a kariérou pravděpodobně nejznámějšího žijícího amerického sociologa Petera Ludwiga Bergera (*1929) *Dobrodružství náhodného sociologa*. Kolik vědců Bergerova formátu začíná své memoáry slovy „Má intelektuální kariéra odstartovala omylem“ (s. 9) nebo se v nich čtenářům bez obalu přiznává, že svůj bestseller *Pozvání do sociologie*, vydaný ve více než milionu výtisků a přeložený do jedenadvaceti jazyků, napsali za tři týdny?

Recenzovaná kniha je páté dílo, které Američanovi rakouského původu vyšlo v češtině. Po publikacích *Pozvání do sociologie: Humanistická perspektiva* (Praha: Naše vojsko 1991), *Kapitalistická revoluce: padesát propozic o prosperitě, rovnosti a svobodě* (Bratislava: Archa 1993), *Vzdálená sláva: hledání víry ve věku lehkověrnosti* (Brno: Barrister & Principal 1997) a *Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii vědění* (Brno: CDK 1999, spoluautor Thomas Luckmann) se nám však v roce 2012, pouhý rok po jeho vydání v Americe, dostalo v překladu do ruky dílo z poněkud jiného žánru, totiž bez vědeckých ambicí: „Pokud se v této knize vyskytuje nějaká teorie, je to ta, že (život sociálního vědce a život člověka – pozn. aut.) jsou ve vzájemném vztahu.“ (s. 50) Nicméně z těchto dvou prolínajících se životů nám Berger dává nahlédnout víc do života sociálního vědce a do událostí, které měly vliv na jeho intelektuální vývoj, než do soukromí člověka: o tom, že se Bergerovi rozpadlo první manželství nebo kdy se jeho druhé ženě narodili jejich dva synové, se ve víceméně chronologickém vyprávění Bergerova života dozvídáme sotva v pár úsečných větách. Bývají-li autobiografické výčty intelektuálních úspěchů a neúspě-

chů vědců na sklonku života někdy poněkud suché, Peter Berger nás rozhodně nenudí. Po *Pozvání do sociologie*, napsaném poutavým, vědecko-popularizačním jazykem, i v této publikaci ukazuje, že vedle úspěšného sociologa je také obdivuhodný a vtipný vypravěč.

Kniha je rozdělena do devíti kapitol. V první kapitole Berger líčí své „náhodné“ začátky v oboru – k magisterskému studiu sociologie na The New School for Social Research v New Yorku se přihlásil proto, že na ní jako na jediné vysoké škole v okolí výuka probíhala ve večerních kurzech a osmnáctiletý Berger neměl po příjezdu do Ameriky s rodiči peníze, takže byl nucen při studiu na plný úvazek pracovat. Trojicí učitelů, kteří ho na této škole nejvíce ovlivnili, byli Albert Salomon, Carl Mayer a Alfred Schütz, a jako spolužáka tam potkal Thomase Luckmanna, s nímž navázal celoživotní přátelství; později spolu napsali slavnou *Sociální konstrukci reality*. Svou diplomovou práci, vycházející z empirického výzkumu, psal Berger o pentekostalismu v portorikánské komunitě v New Yorku a dizertační práci, založenou převážně na historických materiálech, pak o vlivu iránského náboženského hnutí Bahá'í na malou newyorskou komunitu. Na New School získal podle vlastních slov vzdělání v klasické sociologické teorii a sociologii náboženství a také poměrně dobrou znalost historie americké sociologie. Za celý život naopak údajně nedohledal nedostatky ve svém vzdělání v kvantitativních metodách výzkumu.

Ve druhé kapitole, nazvané „Nepravděpodobné horizonty“, Berger popisuje, jak byl ihned po získání doktorského titulu nucen nastoupit vojenským výcvik ve Fort Dixu v New Jersey, odkud byl však brzy na základě šťastné administrativní chyby (odvodový důstojník nevěděl, co je to sociolog, a do Bergerovy složky proto napsal, že odvedený je sociální pracovník) převelen na jih, do Ford Benningu v Georgii, kde ve službách armády působil jako sociální pra-

covník a psychoterapeut-samouk. Tuto epizodu hodnotí jako cennou zkušenost jak z lidského, tak z profesního hlediska, což ilustruje nejednou anekdotou o pikantních problémech, které vojákům pomáhal řešit, a sociálním vzhledu, který mu to přineslo. Po skončení vojny v roce 1954 působil několik let jako učitel na Ženské koleji v Greensboro v Severní Karolíně, kde poprvé na vlastní oči viděl podmínky rasové segregace na americkém jihu. Na univerzitě se začal angažovat jako zastánce lidských práv Afroameričanů. Zúčastnil se shromáždění v kostele, na které do Greensboro přijel Martin Luther King, a krátce poté se ze zvědavosti šel podívat také na setkání Ku-klux-klanu, kde proběhlo rituální pálení kříže. Fascinovalo a šokovalo ho, že afroamerické baptistické hnutí za lidská práva a rasistický Ku-klux-klan používají stejný symbol, křesťanský kříž, k dosažení naprosto protichůdných cílů. Zanedlouho přivezl na půdu univerzity několik černošských dívek, aby promluvily před jeho studentkami, a vyvolal tak neshodu s děkanem, po níž z Ženské koleje odešel a učil na Hartfordské univerzitě v Connecticutu. Prostředí této univerzity ho intelektuálně příliš neovlivnilo, napsal tam však úspěšné *Pozvání do sociologie*, jež mu v roce 1963 vyneslo pozvání zpět na jeho almu mater, které s nadšením přijal. Zhruba v této době definoval sebe sama z hlediska víry jako liberálního luterána, kterým zůstal i po zbytek života.

Ve třetí kapitole si Berger pochvaluje známou atmosféru New School a ustavení intelektuální skupiny, kterou s troškou nadsázky nazývá klikou. Tvořili ji doktoři a doktoři z oborů sociologie, filozofie a politikologie, mezi nimiž byli mimo jiné on, jeho žena Brigitte a Thomas Luckmann se svou chotí Benitou. Skupina se pustila do ambiciózního projektu teoretické kodifikace sociologie vědění, který se však zanedlouho ukázal jako nerealistický a selhal. V produktivním období kliky však Berger spolu s různými jejími členy napsal nespo-

čet článků a jak on, tak Luckmann zpětně považují tuto dobu za intelektuální stimul k napsání veleúspěšného titulu *Sociální konstrukce reality*. V souvislosti s touto knihou Berger hovoří o nezamýšlených důsledcích vydání knihy: podle jeho slov byli s Luckmannem „postmodernizováni“ (přičemž svůj despekt k postmoderně nijak neskrývá). Závěry knihy si totiž značně překroutili a za jakýsi svůj manifest ji prohlásili zastánci nově vznikuvšího směru – konstruktivismu. Smysl díla si nesprávně interpretovali tak, že vše je sociálně konstruováno, a tedy nic (ani dokazatelné fakty) neexistuje. K tomuto výkladu se Berger s humorem vyjadřuje takto: „Pokud jde o nejradikálnější formulaci tohoto postmodernismu – že neexistuje nic než různá vyprávění – velmi pěkně odpovídá definici schizofrenie, při níž člověk už nerozlišuje mezi skutečností a svými fantaziemi.“ (s. 93)

Na konci šedesátých let byl Berger zvolen vedoucím katedry sociologie na New School. V euforickém období začínající kulturní revoluce se snažil poměrně násilnou cestou na katedře prosadit návrat k tradici evropské sociologie, od které se škola vzdalovala, což se nesetkalo s nadšením kolegů; byl donucen rezignovat na funkci vedoucího katedry a zanedlouho školu opustil úplně. Sám ale hovoří o „dvojím exilu“ – radikální změna ducha doby způsobila jeho odchod nejen z New School, ale také „z širší elitní kultury“. Pro odlehčení zmiňme, že Berger se v této kapitole dále přiznává, že ho jednoho léta na rodinné dovolené ve Švýcarsku „posedl démon“: napsal a pod pseudonymem uveřejnil román o maďarském uprchlíkovi. Kniha byla tak neúspěšná, že nakladatelství muselo dát první náklad do výprodeje za zlevněnou cenu. Debakl svého beletristického pokusu Berger komentuje slovy: „Vyšla jedna nepřilíš příznivá recenze. Recenzent v ní k mému velkému uspokojení napsal, že pseudonym jasně ukazuje na maďarského autora.“ (s. 84)

Čtvrtá kapitola knihy líčí sedmdesátá léta, tedy dobu Bergerova působení na Rut-

gesově univerzitě v New Jersey. Byl spoluzakladatelem měsíčníku *Worldview*, který publikoval články proti válce ve Vietnamu, avšak z pravicové (v té době menšinové) perspektivy. Berger se začal definovat jako konzervativce – byl registrovaný člen Republikánské strany a s Brigitte a dalšími přáteli budovali vazby k neokonzervativnímu hnutí, se kterým se však posléze rozešli kvůli neshodě v sociálních tématech, jako jsou odmítání potratů či omezování práv homosexuálů. Intelektuálně se Berger na začátku sedmdesátých let obrátil k empirickým otázkám, jako je například „Co je to modernita?“ Po neúspěšném projektu v Cuernavaca v Mexiku, do kterého Petera i Brigitte Bergerovy pozval filozof a sociální teoretik Ivan Illich, se Berger zapojil do různých rozvojových projektů, což vedlo k cestám do Senegalu a posléze do Brazílie a Peru. V reakci na tyto cesty pak napsal knihu *Pyramids of Sacrifice: Political Ethics and Social Change* (New York: Basic Books 1975), v níž usiluje o definici přijatelného modelu rozvoje, založeného na kalkulu bolesti a kalkulu významu. Jeho model byl podle jeho slov někdy dezinterpretován jako levicový, přičemž jeho přístup k rozvoji byl od základu pravicový. To ostatně autor potvrzuje i v páté kapitole knihy: konec sedmdesátých a začátek osmdesátých let byl pro něj dobou „frenetického cestování“ za přednáškami – navštívil Hong Kong, Irán, Indii, Japonsko, Jižní Koreu, Tchaj-wan, Singapur a Čínu po zavedení ekonomických reforem – a jak sám říká, intelektuálním výsledkem všech těchto cest bylo, že „objevil kapitalismus“. Označuje jej po této zkušenosti za jedinou možnou variantu vývoje. V této kapitole také popisuje svůj intelektuální odklon od sekularizační teorie: modernita podle něj nepřináší sekularizaci, jak předpovídali mnozí myslitelé, nýbrž pluralitu, která s sebou nutně nese naopak polyteismus. Nakonec Berger komentuje překvapivě úspěšné zavedení termínu „zprostředkující struktury“, který vymysleli s Richardem Neuhausem.

Zbývající kapitoly knihy se věnují období Bergerova života v Bostonu. Do Bostonu se Bergerovi přestěhovali v roce 1979 díky pracovní nabídce, kterou dostala Brigitte. Berger nejprve působil dva roky na Bostonské koleji a zároveň jako externista vyučoval kurz sociologie náboženství na Harvardově univerzitě. Na levicové intelektuální prostředí Harvardu se s humorem sobě vlastním dívá s mírným despektem: vzpomíná, jak mu po několika přednáškách studentky z kurzu předaly militantní dopis, ve kterém ho nařkly z toho, že „lingvisticky vylučoval [ženy v kursu] jak z formy, tak z obsahu přednášky, jak je v současnosti utvářena“ (s. 155, hranaté závorky v originále). Tuto výtku si vyložil tak, že v kurzu nevyučoval témata standardní feministické ideologie. Za Reaganovy administrativy se Bergerovi naskytla příležitost reprezentovat Spojené státy v nově utvořené pobočce Komise OSN pro lidská práva, nazvané Pracovní skupina pro právo a rozvoj. Ve stejné době byl také konzultantem konsorcia evropských a amerických tabákových společností a v obou těchto funkcích se podle svých slov hodně naučil.

Na začátku osmdesátých let přešel Berger na postu profesora na Bostonskou univerzitu, na níž působí dodnes. V roce 1985 se stal členem mezinárodní komise, která se zabývala budoucností Jihoafrické republiky bez apartheidu, a především pak ve stejném roce založil v rámci Bostonské univerzity své vlastní výzkumné centrum s názvem „Institut pro studium ekonomické kultury“, později přejmenované na „Institut pro kulturu, náboženství a světové záležitosti“. Funkce ředitele tohoto institutu podle něj po následujících dvacet čtyři let určovala jeho kariéru sociálního vědce. Pro svoje centrum získal finanční podporu magnátů z naftového průmyslu (ironicky komentuje, jakou nevoli by takový potenciální střet zájmů musel vyvolat na evropské akademické půdě). Při řízení institutu působil podle svých slov spíše jako dirigent než jako sólista – podněcoval práci

kolegů a sháněl na ni finanční prostředky. Z mnoha projektů institutu považuje za důležité například projekt zkoumající roli náboženství v ekonomice, nebo tříletou studii o vztahu demokracie a ruské pravoslavné církve. Tři z projektů institutu pak řídil sám. Zabývaly se tématy jemu velmi blízkými: kulturními aspekty globalizace, náboženskými rozdíly mezi Evropou a Amerikou a dialektikou relativismu a fundamentalismu.

Konec poslední kapitoly knihy věnoval Berger něčemu, co je příznačné pro celou publikaci: humoru. Zmiňuje, že vedle aktivit v Institutu pro kulturu, náboženství a světové záležitosti napsal mj. samostatnou knihu s názvem *Redeeming Laughter: The Comic Dimension in Human Experience* (New York: Walter de Gruyter 1997), v níž hledal odpovědi na otázku, která ho zaměstnávala mnoho let: co nás nutí ke smíchu. Zabýval se v ní tedy sociologií komična, zatímco poslední stránku *Dobrodružství náhodného sociologa* chce věnovat ještě mnohem zajímavějšímu tématu, a sice komičnu jako sociologii. Komično totiž podle něj má kognitivní funkci a může tak „ostře osvětlit lidskou realitu a skutečně se ... stát jakousi sociologií.“ (s. 257) Toto své tvrzení ilustruje (nebo, jak sám vtipkuje, *dokazuje*) sérií vtipů. Ocitujme si alespoň jeden pro Bergera tak typicky sebeironický: „Kdo je *sociolog*? Člověk, který potřebuje grant ve výši jednoho miliónu dolarů, aby našel svou vlastní cestu do nejbližšího nevěstince.“ (s. 260)

Na tomto místě je třeba zmínit hlavní nedostatek recenzované publikace, kterým je místy pokulhávací kvalita překladu Jiřího Ogrockého a redakčního zpracování knihy. Kromě častých chyb z nepozornosti (namátkově: „náboženští“ namísto náboženství na s. 31; „2 500 tisíce žen“ místo dva a půl tisíce/2500 žen na s. 59) se v publikaci vyskytují i gramatické a stylistické chyby, jako jsou chybný tvar přechodníku („vychutnávajíc si“ místo mužského tvaru vychutnává si na s. 109) či zeugmata

(„zorganizovat a předsedat konferenci“ na s. 100). Zůstane-li v českém překladu chyba z nepozornosti v místě, kde Berger popisuje, jak si se zájmem četl doktorskou práci své ženy Brigitte „o Vilfredu Paterovi, jehož důvtipně představila jako otce sociologie vědění“ (s. 76), důvtip Bergerovy ženy je tím poněkud snížen, neboť se jedná samozřejmě o Vilfreda Pareta, zmíněného na tomto místě navíc jedinkrát. Zkomoleno je v knize také příjmení filozofa a sociálního vědce rakouského původu Ivana Illiche – píše se o něm jako o Ivanu Iličovi. Zde však nejde o chybu z nepozornosti, nýbrž o systematickou chybu opakující se v celé čtvrté kapitole. Transkripce jména, jako by bylo ruské, je však nevysvětlitelná: vědec je u nás znám pod jménem Illich, v češtině mu pod ním dokonce vyšly dvě knihy.

V českém vydání se dále nekonzistentně přistupuje k názvům děl, které Berger v knize zmiňuje: někdy je název ponechán v originále, jindy je přeložen do češtiny, byť u nás dílo nikdy nevyšlo (v případě čtyř v češtině publikovaných děl je to samozřejmě opodstatněné), a v některých případech jsou vedle sebe ponechány názvy oba. To je přístup problematický zejména vzhledem k žánru knihy – vědecké autobiografii, jejíž čtenář se právem může chtít systematicky zorientovat v publikacích autora a jejich českých překladech. V neposlední

řadě si pozorný čtenář povšimne i několika případů tzv. *false friends* mezi angličtinou a češtinou: např. výraz „television network“ znamená v češtině televizní společnost, nikoli „televizní síť“ (s. 135), a když Berger vypráví o Ženské koleji (ve významu fakulty) v Severní Karolině a píše: „Byla zde aglomerace 2 500 tisíce (*sic!*) žen, vesměs jen o několik roků mladších než já, od pondělka do pátku nacpaných v kampusu jako v kurníku“ (s. 59), anglickým slovem „agglomeration“ zde nemyslel nic jiného než „nakupení“, rozhodně ne aglomeraci, která má v češtině výrazně užitý význam.

Výjimečně se pak v textu vyskytne i věta tak krkolomná a chybná, že čtenáře vytrhne z plynulé četby: „Sociologie osvobozuje tím, že umožňuje člověku postavit se vně svých sociálních rolí (doslova ‚extázi‘ – *ekstasis*), a tím i realizaci jeho svobody.“ (s. 75) Vzhledem k významu Petera L. Bergera v celosvětovém i českém měřítku a tomu, že *Dobrodružství náhodného sociologa* je dost možná poslední knihou, kterou dnes pětáosmdesátiletý sociolog s obrovským životním nadhledem a vytříbeným humorem i literárním stylem napsal, si české vydání zasloužilo pečlivější přístup překladatele i editora. Přesto bylo zpřístupnění Bergerovy fascinující autobiografie českému publiku záslužným počinem.

Hana Rambousková